

KÉPZŐMŰVÉSZET

LÁSZLÓ GYULA

„A kő és az ember”

BESZÁMOLÓ BORSOS MIKLÓS SZOBRAIRÓL ÍRTOTT KÖNYVEM
KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉRŐL, CORVINA, 1979

Nem véletlenül került beszámolóim élére Weöres Sándornak, kettőnk közös barátjának egyik verscíme. Még régebben, amikor Borsos Miklósról kis könyvemet írtam, nagyon megörvendtem ennek a versnek, gondoltam: nem is kell szöveg a könyvhöz, csak ez a vers és a fényképek. Íme egy részlet a versből:

*Rejtőzködnöm nem lehet.
Rejtőzködnöm nem lehet.
Elmentem a kősziklához,
Hogy elrejtsem képemet.
Szólt a szikla:
Soha el nem rejtelek.*

Valóban, ennél sugallóbban senki meg nem írta a szobrász és a kő kapcsolatát (bár Weöres Sándor nem szobrászra gondolt, hanem néger spirituálé szöveget varázsolt elének).

Végül azonban mégis meglelt a kis könyv s ez volt az alapja annak, hogy most is engemet kért meg a Corvina Kiadó, írnom meg e nagy kiadvány szövegét is. Előljáróban számoljunk le magammal, hogy aztán több hely maradjon Borsos Miklós számára. Barátságunk ötvenéves. Nem régen Szegeden volt kiállításom, s ennek megnyitóját éppen Borsos Miklós írta meg kértémre. Nos, az ő szövegéből idézek: „...Bocsássuk meg László Gyulának, hogy mestere a rajznak és amellet, vagy azon felül tekintélye a magyar tudományos életnek.” Ezt is csak azért idéztem, mert én nem okos vagy ostoba könyvek nyomán ismertem meg a művészetet, hanem úgyszólván minden műfaját gyakorlom is. A művészetről írván inkább a pályatárs, mint a történész figyel bennem.

Megkíséreltem a magam számára megmagyarázni, hogy miért olyan jó Borsos szobrainak csendjében elidőzni? Mert csend már alig van másutt, mint kőbe zárva. A zene hangosan üvölt, az énekesek hangját villany erősíti, a művészetben is verseny folyik a „soha nem volt”-ért, tele vagyunk trükkökkel, sőt viccekkel. Emlékszem, Medgyessy-könyvem címlapjára az egyik szoborrészletet negatívban akarták hozni, mert „az olyan vicces”, mire dühösen kifakadtam, hogy itt nem viccről van szó, hanem a legnagyobbak egyikének kijáró tiszteletéről. Tele vagyunk kiáltványokkal, mindent mindenkinél jobban tudó „elméletekkel”, a múlt fölüeny lenezésével. Íme két idézet a művészetről, két Nyugaton élő hazánkfiától: „A kronodinamikus

munka tárgya a folytonos nem folytonosság, vagy a nem folytonos folytonosság. Problémája az időben való építkezés, melyben az idő a térrel, a mozgással, a fényvel rokon alkotóelemmé lesz." Egy másik nagyhírű embertől: „Minden eszközzel igyekszem megszabadulni a kulturális hagyományoktól, melyekben formálódtam. A múlt végleges eltörlése igenis szükséges." Közben munkáikhoz felhasználják a számítógépeket, az elektronikát, mindent, csak a régen mértéknek és értéknek számító rajztudást vagy festeni tudást nem. Nemhogy nem élnek vele, de meg is vetik azt, aki a szó nemes értelmében képzett művész! Mindennek ellenére mégis van alapja e káosznak. Valóban kezd átfőmálódni az ember és a nagyvilág viszonya, csak az a kérdés, hogy ez ábrázolható-e? Művészeinkben valami vágy támad a teljességre, amit — a világnézetek elhalványodtával — nem kapnak meg másutt, s úgy érzik, hogy az ő kötelességük az ember helyét megtalálni a világmindenségben. Gondolom, hogy azokban a szakemberekben, akik mint tudománnyal foglalkoznak a térrel és idővel, a mikro- és makrokozmoszsal, szánakozó mosolyt keltenek e műkedvelői hetvenkedések, bár — éppen Heisenberg figyelmeztetett rá — észreveszik, hogy valami rokon akarás indulata mozog a festőkben-szobrászokban.

De nem akarok laudator temporis acti-vá válni, csak szorongva látom, hogy a tisztaság és rend élménye helyett zűrzavarba jutunk az ünnepelt „művészek” révén, a meg nem emésztett újkori tudomány brosúraszintre züllesztett tételeivel. Milyen jó, milyen emberi és megnyugtató ezzel a káosszal szemben a csend és tisztaság, a bartóki „tisztá forrásból”. Nos, ezt kapjuk Borsos Miklósnál, s ez egyik oka annak, hogy szobrai közelében jó érzés tölteni el minket. Ez persze nem „adat” az okos és ostoba könyveken felnőtteknek!

A szobor mindig az emberi alakítóerő és az anyag alkujában születik. Erről meg azok feledkeznek meg gyakran, akik a szoborban csak a „mondanivalót” — amin szavakba foghatót értenek — figyelik és becsülik, pedig a szobor egyik nagy mondanivalója maga az anyag. Ezt is Borsostól tanulhatjuk meg. Ő az a szobrászunk, aki a kötömbből indul ki s maga hántja le róla a feleslegest, hogy kiszabadíthassa a szunnyadó szobrot, mint a reneszánsz nagy mesterei. Szobrászaink legtöbbször ugyanis sebtében fogalmazott gipszet ad a kőszobrásznak s az faragja meg ebből a szobrot. De Borsosnál nem egyszerűen arról van szó, hogy amíg egészsége engedte, maga sejtette bele szobrát a kötömbbe, elég gyakran még faragás közben is változtatva a mozdulatot. Sokkal több van Borsos és az anyag kapcsolatában. Az első az, hogy csak nemes, kemény anyagban faragott, és a követ, színét, ellenállását, törésfelületeit témája szerint választotta meg. Voltak témái, amelyek fehér márványt, vagy a fehér mészkövet követelték, mások ismét vörösmárványba kívánczoltak, ismét mások gránitot, malachitot kívántak. Az anyag és kezelése beletartozik a szobor témájába! Milyen más egy érdesen kezelt felület, mint a csiszolt, vagy milyen más hatást kelt a kettő együttese! Vagy vegyük azokat a Borsos-szobrokat, amelyek felülete szinte hogy tördelt, akár csak az időmarta szikla. Nem véletlenül vettem hasonlatomat a természetből, Borsos szobrainak felületei olyanok, mintha természeti erők munkáltak volna rajtuk: beláthatatlan idők óta hengergette volna, csiszolta volna simára a csobogó patak, vagy a háborgó tengerár, vagy marták volna felületét szelek-viharok, vagy repszettette volna a fagy. E hasonlatok jól érzékitik, hogy a felület megmunkálása mennyire része a szoboralkotásnak. Erről persze nem szólnak az okos vagy ostoba könyvek és tanulmányok.

Abban a világban érezzük magunkat otthon, amely körülvesz mindennapjainkban. Emlékeznem kell Erdély lángelméjére, Szabédi Lászlóra, a csodás költőre, még csodásabb gondolkodóra. Ő többször mondta nekem, hogy őt nem az érdekli a művészetben, ami a művészt elválasztja az emberektől, ami csak őbenne, egyéniségében van meg, hanem éppen az, ami a többi emberrel közös. Ebben a közösben megmutatni az eddig észre nem vett, ebben figyelni a teremtés csodáját, ez az igazi mértéke a művész nagyságának, nem a trükk, vagy ficam, a „soha nem volt”. Kit érdekel ez, legfennebb ha az idegorvost! Nos, Borsosnál semmiféle idegorvosi jelentőség nincsen, minden szobrában felismerhető az a világ, amely körülvesz minket.

Mégis hozott új témát: a rügyet, a virágzást, azt, aminek parányi csodáját ölesre nagyítja, hatalmas formát növeszt abból, ami kicsiny. Ezek az úgynevezett absztrakt szobrai, ezek azonban növénytanilag hitelesek, s mi emlékezetünk ősbözőtjából figyelünk valamire, ami ismerős, nem tudjuk honnan, csak érezzük szépségének szerves voltát. Semmi sincsen Borsosnál természeti emlékezés nélkül. Emlékszem egyik közös barátunk — tanárként — azt a feladatot adta a fiatal szobrásznövendékeknek, hogy csináljanak olyan formát, ami nincsen, ami sehol sem látható. Egy másik szobrász barátom átégett kocszdarabokat rakott parányi talpazatokra, hogy „súgjanak neki”, amikor absztrakt formákat keres. Igaz, Borsosban is megmozdultak ezek az „átlelkésítő erők”, hiszen ezek az emberrel egyidősek — és láttam szép szepezdi Madonnáját, ami talpazatra állított, mohos kövek közt talált szikladarab volt. De itt is a felismerhetőség ösztöne dolgozott benne, nem olyan formát kerestem ami nincs, hanem olyant ismert fel — anya gyermekével — ami van s a természet véletlenül éppen ilyenre formált egy lerepedt sziklát. Itt kell megemlékeznünk domborműsorozatáról, amelyek tenyérnyi felületeibe kagylókat, köveket, kalászkodat s más növényeket nyomott be s rendszerint közéjük vésett egy-egy pajkos dzsint, s ezzel egyszeriben mesebeli hangulatot teremtett. Ez is határeset a meglátott szépségek és a megmintázott művek közt. Ez, amit idegen szóval természeti montázsoknak, magyarul a természetben szétszórt jelenségek egybeékelésének nevezhetünk. Kétségtől nagy szerep jut ebben a szellemességnek, a játékosságának is.

De az kétségtelen, hogy Borsos munkáinak megnyugtató, felemelő hatásában ott munkál, hogy magunkra, környezetünkre ismerhetünk bennük.

Szép területe munkásságának a kortársak előtti baráti tiszteletadás, az elődök előtti megilletődés, vagyis arcmásainak sora szoborban és éremben. Valóságos galériája a magyar értékeknek, az európai elődöknek. Jellemalkotó képessége felér a legérzékenyebb színészi adottságokkal. Nem látja — újraéli, akit megfarag, megmintáz! Szabó Lőrince, Egyrje, Lyka Károlya, Barcsayja és többi nagyszerű portréja olyan, hogy bár csupán fejek, mégis az alak, az alkat, a testtartás is bennük van.

Külön és hosszan kellene szólnunk Borsos éremművészetéről és domborműveiről. Látszólag semmi sem köti össze a nagyméretű vörösréz lemezek göröngyös domborításait és a kisméretű érmekek pontosan metszett fejeit és pompás hátlapjait. Valteképpen azonban változatok ezek a pozitív-negatív témára. Ezen azt értjük, hogy Borsos mindkettőt fonákjáról dolgozza meg, azaz munka közben a negatív formát látja. Érmeit vési — s ebben üt át fiatal korának vésnöki tapasztalata —, tehát munka közben negatívot lát. Igaz, hogy úgy lehet beállítani a készülő érmet — alulvilágításban —, mintha pozitíven dolgoznék. A rézlemezek kalapálásánál azonban hallatlan biztonságot kívánna a kalapácsütések, hogy a göröngyös felületek ráfeküdjenek a formára. Egy időben Borsos szép eredményekkel kísérletezett a kalapálásban a pozitív és negatív formák egymásbajátsztatásával. Itt érezhető a nyugati művészet áthallása, de hát ez természetes, nem élünk elefántcsonttoronyban, tudva-tudatlan áthat minket környezetünk.

Mindez igaz, de azért Borsos egyetlen nagy témája a sarjadó nőiség, a mosolygó fiatal leány, az élet nagy ígérete. Számptalan változatban keresi minél közvetlenebb kifejezését.

Ilyen s hasonló felismerések között, töprengve fogalmaztam meg szövegemet Borsos művészetéről. Kérdezhetik: használtam-e irodalmat munkámhoz? Be kell vallanom, forrásom Borsos művei voltak, barátságunk, levelezésünk. Még saját korábbi könyvemet sem vettem elő. De öt évtizede járom Európa múzeumait s ismerem a barlangi művészettől napjainkig az összes művészeti törekvéseket, gondolom ez könyvtárnyi „forrásadattal” felér, nem arra vagyok kíváncsi, hogy más mit mond, hanem a művek vallomására. Ezenkívül — mint említettem — ismerem a képzőművészeti alakítás mindenfajta eljárását, a kezemben vannak, s nem szorgalmi feladatként sajátítottam el ismeretüket. Gondolom, erről is szólnom kell, mert nem szeretném, ha a tanult műtörténészek úgy éreznék, mintha ellenségük lennék. Nem-hogy ellenségük nem vagyok, de irigylem őket. Hiszen nagyszerű dolog lehet egy-

egy művészt, mint kora „hatásainak” metszéspontját magyarázni, s amellet ez nagy mértékben igaz is. A kor uralkodó eszméi, a korban dolgozó többi művészek hatása feltétlenül meglátszik egy-egy művészegyéniség kialakulásán. E hatások nagyrészt tudattalanul működnek. A művészt, mint kora vetületét szemlélni felemelő gondolat. Én ezzel szemben az embert keresem, akiben megtörténik az élet, és a történetre művekkel felel. Nagyszerű lenne e két szemlélet egybeékelése, s hiszek abban, hogy eljön annak is az ideje, hogy az a két Borsos-kép egybemosódjék, s egyénisége a kor formáin áttűzve adja az emberélet stációit. Addig elégedjenek meg azzal, amit magam tudtam, s amivel Borsos Miklós — amint hozzám írt levele tanúsítja — egyetért.

Egyszer azt mondta Borsos, hogy aki nem ismeri tihanyi otthonát, az nem tud beleilleszkedni szobrainak életébe, mert nemcsak ott születnek, de mintegy annak számára készülnek. A tihanyi otthon, az Itáliát idéző kert, amelyből kitekintve még a szőlejébe menő parasztember is Dionyszosznak látszik, a kapáló testes menyecske meg Démétérnek; ez a csodás környezet feleségének, Kéry Ilonának alkotása. Ő szép könyvben írta meg kertjük, otthonuk történetét. Ennek hangulata benne van Borsos szobraiban! Egyik legszebb korai bazalt feje felesége arcának alkatát és derengő mosolyát idézi, majd megírja valaki róla, hogy indiai hatásra. Nem! Felesége jelensége váltotta ki e nagyszerű művet belőle. Borsos Miklós igazi társát tisztelhetjük benne.

Nem írtam ugyan könyvemben erről, de ő maga többször is beszélt a muzsikával való kapcsolatáról. A tiszta szerkezetű preklasszikus muzsika nemcsak a kertből hallatszik a „tihanyi ekhóban”, hanem szobraiban is megvan, bár ez megint csak nem „adat” Borsos művészetének közelítéséhez. Igaz, enélkül csak filozopteri disszertáció születnék róla. Tisztelő szeretettel ragaszkodik költőinkhez, a régiekhez és barátaihoz egyaránt.

Mikor elkezdtem foglalkozni ennek a bevezetőnek szövegével, vázlatlapjának aljára a következőket jegyeztem: „Hatások?” Igen hatott rá: az emberi test szépsége,

Hatott rá barátainak jelleme és jellege.

Hatott rá az állatvilág velünk rokon élete.

Hatott rá a rügy és növények szépsége.

Hatottak rá nemes elődei s végül:

Hatott rá, hogy ember!

Nos, ennyi hatás még a legiskolázottabb történezszt is ki kell elégítsen. Hatottak rá a holt és élő nagy mesterek is, nem szégyen, de dicsőség és dicséret, ha vannak szülei a művésznek is! Maga is bevallja, hogy a nagy reneszánsz mesterek közelében tanulta meg a művészi etikát és a mesterség becsületét.

*

Ezekben kísérletem meg számot adni azokról az erőkről, amelyek Borsosban munkálkodnak, s amelyek a könyv megírására készítettek. Még valami befejezésül: Borsos egyike azoknak a magyar mestereknek, akik a magyar nyelvvel is művészi szinten élnek. Vágyam volt, hogy könyvem szövege is egyszerű, makulátlan magyarsággal szólaljon meg s ne legyen benne semmi a szakzsargon hamisan értelmezett „európaiságából”.

Hogy mindez sikerült-e, nem tudom, de ismétlem, amit ilyenkor egyedüli mentőségül hozhat fel az ember: „Dixi et salvavi animam meam”, azaz szabad magyaráttással: megmondtam s ezzel lelkiismeretem nyugalmát szolgáltam.